

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертаційне дослідження
Панчишина Руслана Ігоровича
на тему: «Детермінанти поведінки людини: філософсько-правовий вимір»,
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за
спеціальністю 12.00.12 – філософія права

На сучасному етапі розвитку суспільства істотно розширилось коло питань, котрі потребують філософсько-правового осмислення. Конституція України закріпила положення, згідно з яким людина є найвищою соціальною цінністю, і тому відправним пунктом у розвитку суспільних відносин та їх наукового дослідження визнаються ті явища, що уможливають гідне існування людини. У цьому не випадковому процесі велике значення має не лише регламентація суспільних відносин нормами права, а й філософсько-правовий аналіз детермінантів поведінки людини Панчишином Р.І.

Сьогодні особливого значення мають філософсько-правові дослідження, які стосуються вивчення поведінки людини, що надають змогу визначити загальні характеристики вказаної категорії в цілому та встановити її особливості в контексті різноманітних методологічних підходів, в якості яких автором справедливо поєднано системно-структурний та комунікативний підходи. Тому вибір дисертантом в якості предмету дослідження філософсько-правового виміру детермінантів поведінки людини в науковому плані є цілком виправданим. Актуальність обраної дисертантом теми дослідження, на нашу думку, обумовлена наступним:

- необхідністю наукової розробки проблематики і релятивістського характеру поведінки людини в контексті культурно-історичного розвитку;
- доцільністю експлікації ціннісно-сміслових підстав регулятивних механізмів поведінки людини;
- потребами у розкритті феномену «правова поведінка»;
- важливістю визначенню особливостей девіантної поведінки людини;

- відсутністю однаковості в поглядах вчених щодо поняття «девіантної толерантності» у поведінці людини;
- доцільністю визначення детермінантів поведінки людини;
- необхідністю дослідження специфіки механізму правової поведінки як засобу взаємодії громадян між собою та державними інституціями;
- відсутністю комплексних досліджень теоретичних проблем та необхідністю обґрунтування моделей генезису поведінки людини.

Виокремленні дисертантом завдання надали можливість досягти поставлену мету, яка полягає у здійсненні філософсько-правової експлікації детермінантів і соціокультурних чинників середовища, що впливають на поведінку людини (с. 5).

Слід погодитись із запропонованим дисертантом визначенням об'єкту наукового аналізу, який складає людина як особистість, котра виступає підґрунтям сучасної правової антропології. Предмет дослідження визначено як філософсько-правове осмислення детермінантів формування поведінки людини. Дисертантом опрацьовано біля 270 джерел монографічного, нормативного, начального і публіцистичного характеру, що надало можливість виокремити ті філософсько-правові аспекти поведінки людини, які ще не були предметом наукового пошуку. Мова іде, перш за все, про категоріальне розуміння детермінантів поведінки, визначення її різновидів та місця в системі суміжних категорій, аналіз структури поведінки та факторів, що на нього впливають, дихотомічний характер.

Необхідно відзначити і методологічну основу аналізу механізму правової поведінки, яку складають ієрархічна система методів, принципів та наукових підходів. Доведеною є доцільність застосування соціально-прогностичного методу, що дозволило виявити взаємозумовленість між динамікою соціальних процесів, ціннісними орієнтаціями людини та формами її поведінки (с. 6). Саме ці проблеми складають важливі передумови аналізу детермінантів поведінки людини.

Особливого значення для дослідження має застосування логічного методу дало можливість розглядати соціальну детермінацію у єдності загального,

особливого та одиничного, виявити та з'ясувати загальний механізм поведінки людини, детермінаційні взаємозв'язки між ціннісними орієнтаціями людини та формами її девіантної поведінки. Динамічний характер досліджуваної категорії визначений за допомогою історичного, семантичного, системно-структурного методів.

Аналіз положень, які складають наукову новизну одержаних результатів та відображають авторський внесок у досліджувану проблему, підтверджує правомірність висновку про те, що дисертаційна робота Панчишина Р.І. є одним із перших в сучасній науці філософсько-правових досліджень детермінантів формування людини, проблем її сутності та причин поведінки, як однієї із форм розвитку складноорганізованих систем (с. 6). Особливого значення мають положення, які сформульовані дисертантом вперше щодо розкриття проблеми поведінки людини і її ціннісно-сміслові засади у філософсько-правому контексті; обґрунтування необхідності духовно-морального самовдосконалення людини як основи правомірної поведінки та подальшого розвитку права в цілому; визначення механізмів ентропійного впливу середовища і соціокультурних негачій, виражених у нігілізмі та цинізмі, на поведінку людини як причину і наслідок девіантності (с. 7).

Не викликають заперечення і положення, які удосконалено і які стосуються підходів до місця діяння в структурі поведінки людини поряд з дією і вчинками та характеристики правомірної поведінки людини та пропозиції авторської дефініції поняття «правомірна поведінка» (с. 9). В дисертаційній роботі дістали подальшого розвитку регулятивні механізми поведінки сучасної людини, що мають тенденції до втрати сакральності, ціннісних смислів; значення місцевої громади у розвитку громадянського суспільства, громадянської активності, самоорганізації людей і їх роль у процесах генезису правомірної поведінки. (с. 7).

Ідеї та положення дисертації обговорювались та оприлюднювались на засіданнях кафедри теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ; викладені у шести наукових статтях у фахових

наукових виданнях, а також трьох тезах виступів на конференціях, семінарах, круглих столах.

Логічними і послідовними є структура та зміст дисертаційного дослідження Р.І. Панчишина. Розділ 1 стосується теоретико-методологічних підходів дослідження філософсько-правових проблем поведінки людини. Розпочинається науковий аналіз зі з'ясування історіографічних аспектів дослідження поведінки людини у контексті філософсько-правового пізнання. Цілком справедливо дисертантом зазначається, що науковий інтерес до поведінки людини продовжує залишатися активним протягом усього існування і розвитку філософсько-правової думки (с. 10). Дисертантом зроблений короткий екскурс в науковий аналіз людської поведінки. Наявний дослідницький матеріал дослідник згрупував за чотирма основними напрямками: (с. 10-14); нормативно-етичний (проблеми регулятивних механізмів поведінки людини) (с. 14-15); психологічний (проблеми відхилень у поведінці людини) (с. 15-16); соціальний (проблеми поведінки людини на її первинному (базисному) рівні її генезису) (с. 16).

Важливим аспектом здійсненого дослідження є аналіз поняття і змістут поведінки людини у сучасній філософсько-правовій думці (с. 17). Дисертант механізм дії поведінкової системи проаналізував через зміст понять «потреби», «інтереси», «мотивація», «мета» які складають дану систему взаємопов'язаних частин, структур або ланок (с. 21-31).

Принципове значення для аналізу механізму правової поведінки має обґрунтування поняття та ознак правової поведінки. Дисертант визначає крізь призму філософії права поведінку як складне структурне і системне утворення, в змістовній частині якого компонуються потреби, інтереси, мотиви, цілі як його детермінант, що являють собою складний конгломерат єдності і боротьби протилежностей, невід'ємно присутніх у внутрішній природі людини. Потреба приводить людину в дію, а інтереси, мотиви і цілі - це її змінені і перетворені форми. Поведінка людини має релятивістський характер залежно від культурно-історичного розвитку суспільства, в якому проживає людина, від соціальної групи, до якої належить тощо (с. 32).

Дисертант виокремив соціокультурні засади поведінки людини та визнає, що регулювання поведінки людини починається з процесу стереотипізації поведінки (діяння за шаблоном, шляхом економії дій, уніфікації реакцій у відносинах і взаємодіях, визнання «своїх»), сприяючого адаптації людини до природного і соціокультурного середовища. В соціальну структуру включаються ритуали, звичаї, традиції як засоби підтримки соціокультурної єдності суспільства, збереження його цілісності та регламентування поведінки індивідів. Обряди, звичаї, традиції мають властивість зв'язувати минуле, сьогодення і майбутнє суспільства. Традиції виконують функцію акумуляції, збереження і передачі соціокультурної інформації, досвіду, прикладів діяльності, норм, цінностей між поколіннями, що сприяє забезпеченню в бутті людини стабільності та стійкості. Традиції можуть успішно екстраполюватися в сьогодення і майбутнє через здатність оновлюватися у процесі розвитку. Мораль розглядається як регулятивний механізм через ідеально-належне, що впливає на поведінку людини через освоєння і дотримання цінностей, ідеалів, норм, що не передбачає компромісу між добром і злом. Руйнування моралі призводить до знищення гуманістичних основ суспільства (с. 32-46).

Практичну значимість має запропонована дисертантом класифікація ціннісних орієнтирів поведінки людини та визначення їх місця в системі суміжних категорій (підрозділ 1.4). В роботі обґрунтовано авторську позицію щодо місця і ролі цінностей у регулюванні поведінки людини, зокрема визначено, що цінності є важливими чинниками регуляції відносин між людьми, визначаючи порядок організації одиничного (людина) і загального (співтовариство, суспільство), і саморегуляції людини, будучи основою індивідуального цілепокладання та повинності, визначаючи вектор розвитку людини, представляючи собою її внутрішнє джерело і механізм. (с. 46-60).

Розділ 2 роботи присвячено дослідженню філософсько-правової природи девіантної поведінки людини. Панчишин Р.І. слушно зазначає, що порушення норми сьогодні - це вже даність, цілком «нормальне» явище. Доводиться погоджуватися з тим, що в кожній нормі закладена можливість порушення норми.

Люди самі багато чого зробили для рутинізації і повсякденності даного процесу. Результатом цього процесу є розмивання уявлень про дозволене і недозволене в індивідуальній і масовій свідомості, а також спотворення загального ціннісно-нормативного еталона. (с. 82).

Серед соціальнокультурних негацій поведінки людини виділено нігілізм, цинізм і анархізм, якими насичене у тому числі правове буття, а тому вони наповнюють зміст поведінки людини (с. 104). Заслужують на увагу авторські ідеї про ентропійні чинники девіантної поведінки людини (с. 105-115).

У розділі 3 дисертації розкрито парадигму правомірної поведінки людини. Досліджуючи нормативно-аксіологічні основи правомірної поведінки людини, автор робить слушне зауваження, що недопущення девіантної поведінки - одне з головних завдань держави та представників громадянського суспільства, що обумовлює високу значимість правомірної поведінки як одного з видів соціальної активності людини (с. 117).

Підрозділ 2.2 присвячений вивченню онтологічних засад активної і пасивної правомірної поведінки. Звертається увага на проблемні питання, пов'язані з визначенням категорій активності взагалі і соціальної активності як її складової, що існують у сучасній філософії (с. 138-140). Досліджено правову активність крізь призму двох основних аспектах: змістовного і функціонального (с. 141-143). Досить оригінальним є аналіз закономірностей правової активності (с. 144-146).

Окрема увага приділена дисертантом аналізу духовно-морального самовдосконалення людини як основи її правомірної поведінки. В роботі визначено, що людина здатна на духовно-моральне самовдосконалення, будучи сама собою, володіючи самосвідомістю, буттям, перевершуючи світ і себе, удосконалюючись і стаючи особистістю (Людиною), сублімуючи внутрішню енергію в духовну діяльність. Життя людини набуває мети, змісту і цінності тільки у прийнятті та служінні моральному світу (с. 171).

Висновки до розділів та роботи в цілому в узагальненому вигляді відображають основні ідеї та положення дисертаційного дослідження Р.І. Панчишина. Автореферат відповідає тексту дисертації.

Підкреслюючи самостійність, актуальність, теоретичну обґрунтованість роботи Панчишина Р.І., є потреба сформулювати певні зауваження та побажання щодо окремих положень, які є дискусійними та можуть бути враховані здобувачем у подальших його наукових дослідженнях.

1. Не заперечуючи проти важливості для філософсько-правового аналізу механізму дії поведінки визначених дисертантом методів, на нашу думку, потрібно було б більше уваги звернути на системно-структурний та функціональний методи, завдяки яким встановити не лише структуру детермінантів поведінки людини, а і особливості їх взаємодії.

2. Визначаючи правову поведінку складне структурне і системне утворення, в змістовній частині якого компонуються потреби, інтереси, мотиви, цілі (с. 31), дисертант акцентує увагу на правомірному характері поведінки. Однак дисертантом не враховано такий аспект правової поведінки як протиправність.

3. Аналізуючи фактори впливу на поведінку та її механізм, дисертант цілком вірно звертає увагу на об'єктивно-правові, суб'єктивно-правові та спеціальні фактори. Однак, з огляду на комунікативний підхід до аналізу досліджуваної категорії, на нашу думку, більше уваги слід було б приділити психологічним факторам впливу на детермінанти поведінки людини.

4. У підрозділі 3.1 наголошується на нормативній та природно-правовій формах правомірної поведінки. Не заперечуючи в цілому такого бачення форм прояву соціально-значимої поведінки, все ж хотілося б наголосити на можливості виокремлення соціальної форми правомірної діяльності, що пов'язується із соціальним світосприйняттям суб'єкта суспільних відносин можливості досягнення власних інтересів у межах правових велінь та усвідомлення необхідності права для суспільства.

Означені зауваження не мають принципового характеру і не впливають на позитивну оцінку дисертаційного дослідження Р.І. Панчишина.

Наукові положення у роботі викладені послідовно та повно, доступною мовою, позиція дисертанта відрізняється аргументованістю та виваженістю, дискусія має науковий характер є виваженою та толерантною. Наукові публікації

відображають основні ідеї і положення дисертації, опубліковані у різних фахових виданнях.

Вважаю, що дисертаційне дослідження Панчишина Р.І. на тему: «Детермінанти поведінки людини: філософсько-правовий вимір» є завершеною працею, яка характеризується ґрунтовністю та науковою новизною, виконана на належному науково-теоретичному рівні, відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України 24.07.2013 року № 567 зі змінами і доповненнями, а дисертант – Панчишин Руслан Ігорович, за умови належного публічного захисту, заслуговує на присудження йому наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права.

Офіційний опонент:

**Доктор юридичних наук, професор,
Ректор Хмельницького університету
управління та права**

О.М. Омельчук

Підпис *О. М. Омельчук*
ЗАСВІДЧУЮ:
Вчений секретар університету

С. Лозинська

